

Cilvēka etoloģija

Cilvēka etoloģija

- Šī kursa robežās cilvēks tiek apskatīts ģenētiskās un kultūras koevolūcijas teorijas kontekstā, kurā **dabiskā izlase un kultūras faktors savstarpēji iedarbojas un ietekmē viens otru.**
- Tiek analizēti **ģenētiski nosacīti kustības, mīmiskie, emocionālie, sociālie u.c. stereotipi cilvēka uzvedībā, to nozīme cilvēka adaptīvās uzvedības veidošanās procesā.**

Homeostāzes traucējumi

- Populācijas pārpalikums
- Resursu izpostīšana
- “Skriešanās ar sevi” (nomocīšanas steiga).
- Izlūtinātība, emocionālā nāve (patika – nepatika; bauda ir, bet nav prieka).
- Ģenētiskā izvēršana (deģenerācija).
- Tradīciju pārtraukšana (nepārmantošana).
- Indokrīnāte (manipulēšana ar cilvēku domāšanu). Cilvēku domāšanas unificēšana.
- Kodolieroči.

1975. gadā Kembridžā simpozijā «Etoloģijas attīstības momenti»

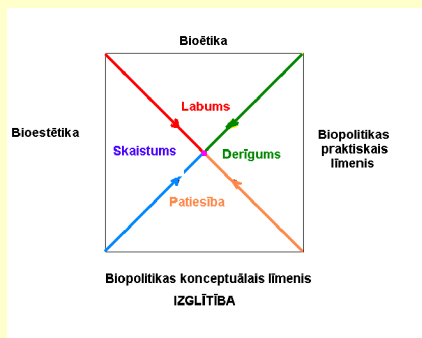
- P. Medavara doma: etoloģijas nozīme cilvēka uzvedības izziņāšanas sfērā ir **maldinoša**, tā attaisnojama vienīgi ortodoksālākajiem zinātniekiem.
- N. Tinbergena doma: etoloģijas nozīme cilvēka uzvedības izziņāšanas sfērā ir **liela, tā ietekmēja dažādas medicīnas nozares – psihiatriju, sociālo medicīnu un psihosomatisko medicīnu.**

Biopolitika

Zinātne, kas izveidojusies uz bioloģijas un politoloģijas robežas,

kuras galvenais mērķis ir izstrādāt teoriju par valsts veidošanos, ņemot vērā cilvēka kā **biopsihointelektuālās būtnes** bioloģiskās īpatnības

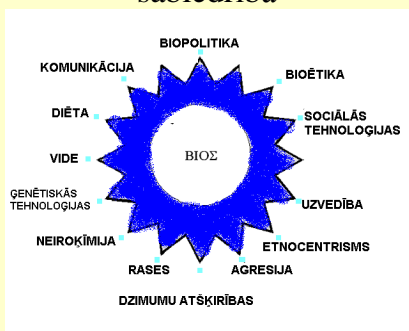
- No seniem laikiem pasaulē ir doma par 4 pašattīstības aspektiem, kāpšanās **pie Dieva vai pie Absolūta**. Tie aspekti ir **tieksme pie patiesības, labumam, derīgumam un skaistumam.**
- Veidojas piramīda ar 4 sānu malām (līdzīgi Eģipta piramīdai), un uzkāpšana pa jeb kuras malas veda mūs vienā tai pašā punktā, kurā saplūst visas 4 kategorijas: patiesība, labums, skaistums un derīgums.
- Biokultūra ir līdzīga tieši tādai piramīdai, tikai visas 4 kategorijas apskatās dzīvo būtnu pielikumā.

Iespējams, godīga uzvedība sociālajā grupā atmaksājas ilgtermiņā...

Bioloģijas potenciāls cilvēku sabiedrībā

- Cilvēka būtības izpratnē 20.gadsimtā sabiedrībā dominēja uzskats, ka tā uzvedība un priekšrocības galvenokārt saistītas ar sabiedrības un apkārtējās pasaules ietekmi.
- Sociobioloģija apstrīdēja šo viedokli, pierādot, ka par cilvēka uzvedību pamatā atbild **ģeni, ķīmija un hormoni**. Audzināšana ir sekundārais produkts, jo sākumā piedzimst maza būtne, kuram no dzimšanas brīža jau ir dažādas individuālas īpatnības ārīenē, temperamentā un uzvedībā.

Uzvedības iedzīmtās programmas ir programmas, kas ielikts mūsu ģēnos un tiek nodotas no paaudzes paaudzei.

- Uguns maģija
- Ievākšana (priekšmetu kolekcionēšana)
- Vajadzība pēc dzīvniekiem u.c.

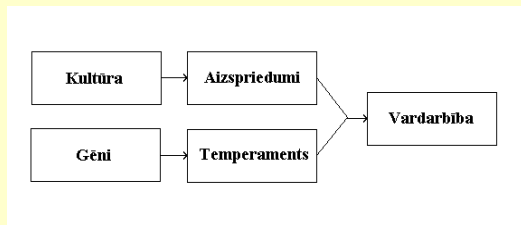
Viljams Džeimss apgalvoja, ka cilvēkam ir vairāk dažādu instinktu nekā dzīvniekiem, bet tos grūtāk novērot, tāpēc, ka

cilvēka mācīšanās un domāšanas spējas “maskē” instinktīvās kustības.

Savādāk domāja biheivioristi –

viņi pilnībā noliedza ģenētiski fiksētus komponentus cilvēka uzvedībā.

Gēnu un sociālās vides ieguldījums vardarbības izraisīšanā

Stereotipi cilvēka dabas izvērtēšanā

1. Cilvēks pēc savas dabas ir egoistisks un agresīvs, tāpēc viņu nepieciešams attīstīt un pārveidot ar garīgo kultūru (relīģijas un filozofijas virziens, humanistiskā filozofija – A.Maslou, kurš domā, ka garīgās prasības var attīstīt praktiski katram cilvēkam).

2. Cilvēki dalās divās reālās grupās: egoisti un altruisti, vai paleotropi un neotropi. Un nepieciešama tikai kulturāla to uzvedības korekcija.

Kļūda: tikai dabiskos apstākļos, kad instinkti apkalpo fizioloģiskas prasības, instinkti optimāli nodrošina homeostāzi, bet konkurences civilizācijas apstākļos ar neierobežotām prasībām pēc naudas, slavas un citiem, instinkti hipertrofējas un pārmērīgi pastiprinās.

Z.Freids pamēģināja pierādīt, ka kultūra un instinkti pretojas viens otram, kas rezultātā izraisa neirosi.

3. Cilvēks pēc savas dabas ir labs un pilnvērtīgs, tāpēc kultūra, reliģija un audzināšana nav vajadzīga, lai uzlabotu egoistiskās, agresīvās un citas destruktīvās tieksmes. Ir nepieciešams tikai atgriezties no civilizācijas un kultūras pie dzīves dabiskā vidē. Civilizācija bojā cilvēka dabu.
4. Cilvēks ir tikai kultūras produkts, kuram nav raksturīgi bioloģiski pamati.

ETOLOĢIJAS UZDEVUMI (pēc N.Tinbergena)

- **Uzvedības cēlonība.** Pētī faktoros, kas ietekmē atsevišķa indivīda uzvedību. Galvenais jautājums – kā dzīvnieks izpilda to vai citu darbību? Šeit iespējami trīs aspekti: *morfoloģiskais, fizioloģiskais, ekoloģiskais aspekts* – kādi ārējie faktori ietekmē uzvedību.
- **Uzvedības ontogēnēze.** Pētī uzvedības attīstību, kas aptver visu dzīvnieka dzīves periodu no dzimšanas (vai pat no apaugļošanās) līdz nāvei.
- **Uzvedības evolūcija.** Nav saistīta ar atsevišķa indivīda uzvedību, bet ar sugai specifisku uzvedības pētīšanu. Veiktā izpēte aptver daudz paaudžu ilgstošas attīstības perioda rezultātu.
- **Uzvedības funkcijas un uzvedības nozīme dzīvnieku izdzīvošanā.** Funkcijas jautājumi skar uzvedības tolu pētāmā organisma pielāgošanās procesā videi. Tiek izskaidrota sakarība starp organisma uzvedību un tās piemērotību noteiktai videi.

Cilvēka etoloģija sākusi attīstīties 60-tajos gados.

70-tajos gados Vācijā bija dibināts Cilvēka pētīšanas institūts.

K.&C.Hata grāmata “Uzvedības tieši novērojumi un mērījumi”

B.Makgrju “Bērnu uzvedības etoloģiskā pētīšana”

K.Lorenca Nobela referāts bija veltīts tādai tēmai “Etoloģija un stresa slimības”

K.Lorenca grāmatas

- “Tā saucamais ļaunums”
- “Spoguļa otrā puse”
- “Civilizētās cilvēces astoņi nāves grēki”

D.Fridmena monogrāfija

- “Cilvēka sociobioloģija: nedalīta pieeja”

Cilvēka etoloģijas pamatvirzieni, tās saistība ar sociobioloģiju.

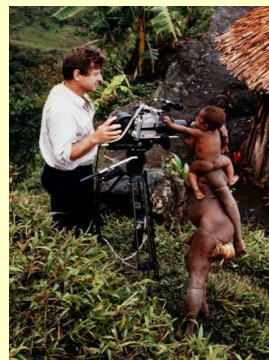
Angļu etologs Blarons Džons vēl 1976. gadā savā programmas rakstā konstatēja, ka etoloģija ieņem svarīgu vietu cilvēka izpratnē kopā ar tādiem perspektīviem virzieniem kā:

- 1 – attīstības psiholoģija;
- 2 – sociobioloģija
- 3 - ekoloģiskā antropoloģija.

I. Aibl-Aibesfeldts –
K.Lorenca skolnieks

1967. g. npublicēja rakstu
“Etoloģijas koncepcijas un to
nozīme cilvēka uzvedības
pētīšanā”
“Etoloģija – uzvedības bioloģija”

I. Aibl-Aibesfeldts
darba procesā

Blarons Džons izdalīja trīs
galvenos virzienus cilvēka
uzvedības pētīšanā:

1. **Bērna uzvedības pētīšana;**
2. **Dabiskās izlases loma kā kultūras evolucionāras tapšanas faktors;**
3. **Kultūras un sabiedrības adaptīvās būtības izpratne.**

I. Aibl-Aibesfeldts un E.Panovs izdalīja
5 galvenos virzienus:

1. **Bērnu uzvedība**
2. **Ekspresīvā uzvedība un komunikācija**
3. **Sugai specifisku uztveres īpatnību izpēte.**
4. **Sociālā uzvedība un sociālās struktūras veidošanās.**
5. **Uzvedības evolucionāras rekonstrukcija agrās antropogēnes gaitā.**

1. Bērnu uzvedība

- Etoloģija var palīdzēt saprast, kā "sugai specifiskā" zīdaiņa vecumā bērna uzvedība sociālo savstarpējo attiecību ietekmē ar māti un citiem ģimenes locekļiem sākot pārveidoties par apziņoša indivīda uzvedību.
- Izrādās, ka agrīna vecuma bērna uzvedība pakļaujas dažām kopīgām bioloģiskām likumsakarībām. I. Aibl-Aibesfeldta pētījumi parādīja, ka dažādām kultūrām piederoši mazie bērni, konflikta situācijās demonstrē līdzīgas draudu kustības un cenšas izvairīties no nopietniem kautiņiem.

Smaids – universāls un kultūras specifisks signāls

- 1862.g. franču zinātnieks Dušens de Bolonje: prieka smaids (tā primārā kontekstā) atšķiras no piespiedu smaids pēc sejas muskulatūras kontrakcijām. Lielais vaiga kaula muskulis - *zygomatic major* ceļ mutes kaktiņus uz augšu, bet acs gredzenveida *orbicularis oculi* atvelk ādu no vaigu kauliem un pieres acs ābola virzienā
- *Zygomatic major* – ir pakļauta kontrolētai darbībai, bet *orbicularis oculi* – darbojas automātiski, zemāzīņas līmenī, un attēlo patiesas emocijas
- Tādēļ patiesu smaidu nevar (vai gandrīz nav iespējams) viltot.

FIGURE 4.9
Photographs from two of the first studies of newborn imitation. Those on the left show 2- to 3-week-old infants imitating tongue protrusion (a), mouth opening (b), and lip protrusion (c) of an adult experimenter. Those on the right show 2-day-old infants imitating happy (d) and sad (e) adult facial expressions. (From A. N. Meltzoff & M. K. Moore, 1977, "Imitation of Facial and Manual Gestures by Human Neonates," *Science*, 198, p. 75; and T. M. Field et al., 1982, "Discrimination and Imitation of Facial Expressions by Neonates," *Science*, 218, p. 180. Copyright 1977 and 1982 by the AAAS.)

Bērna agresijas izpausme

Ķīniešu un eiropiešu bērnu pētīšana

- Eiropiešu bērni biežāk raud (pretēji ķīnieši)
- Viņus grūtāk apklusināt (pretēji ķīnieši)
- Ja ķīniešu bērnu noliek gultā ar seju uz leju, viņi saglabā šo pozu un necenšas apgriezties (pretēji eiropieši)
- Ja ķīniešu bērnam ar lakatu saspiež degunu, viņi elpo caur muti un nepretojas (pretēji eiropieši).

2. Ekspresīvā uzvedība

Ekspresīvā uzvedība ir neverbālās komunikācijas līdzeklis

- Mīmika
- Žesti

I. Eibl-Eibesfelds par šī virziena galveno mērķi izvirza universālo filoģenētisko adaptāciju izpēti cilvēka uzvedībā. Sevišķi lielu uzmanību viņš pievērš speciālai kultūras analīzei, kas dod iespēju parādīt uzvedības līdzību un atšķirības dažādu kultūru pārstāvjiem.

Pirmējās (pamata) cilvēka emocijas

1. Prieks

2. Izbrīns

3. Skumjas

4. Naidīgums

5. Bailes

6. Riebums

Universālie un visiem saprotamie žesti

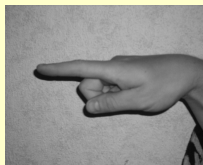
Žests "uz augšu pacelts rādītājpirksts"

Eiropas kultūrās, kā arī papuasau Jaungvinejas, Kalahari bušmeņu, Venecuēlas indiāņu un Austrālijas aborigēnu kultūrās nozīmē draudi

žesti

Žests "rādītājpirksts ir vērstš uz kādu cilvēku"

Bieži izpaužas kā bridinājuma un draudu simbols

Komunikācija

- Etoloģijas metožu izmantošana - var parādīt neverbālās komunikācijas nozīmi cilvēka saskarsmē.
- Piemēram, cilvēkiem, kuri simpatizē viens otram, ir raksturīga noteikta uzvedības shēma: parasti neliela distance starp partneriem; to sejas pagrieztas tā, lai redzētu sarunas biedra seju – 75% saskarsmes laika cilvēka skatiens ir pavērsts pret partnera seju; acu skatienu periodiski satiekas; iespējams fizisks kontakts, piemēram, pieskāriens ar roku. Cilvēkam, kas nesimpatizē otram, uzvedība ir pretēja.

3. Sociālā uzvedība un sociālās struktūras veidošanās

- Ļoti interesanti dati tika iegūti, pētot **sociālās struktūras dažādām tautām, kurām ir raksturīga tāda attīstības stadija kā medības un pārtikas vākšana**. Nozīmīgi rezultāti tika iegūti, pētot cilvēku dejas un rituālus ar sarežģītu struktūru, atklāti mehānismi, kas nodrošina partneru darbību saskaņošanu.
- Psihiski nepilnvērtīgiem cilvēkiem uzturēšanās laikā ārstniecības iestādēs nereti veidojas sociālās struktūras ar stingru lineāru vai piramīdveida hierarhiju.

Sieviešu pakļautības stāvoklis

- Š.Rouze izpētīja 382 vīriešus un sievietes uz ielas Čikāgas universitātes apkārtnē.
- Dž.Maklins un R.Parkers ieguva līdzīgus rezultātus.
- Secinājums: **sievietes smaida biežāk (jo novērš konfrontāciju ar augstāk stāvošo individu (biežāk vīrieti))**.
- **Labāk audzināt meitenes atsevišķi no zēniem: sieviešu skolās meitenes kļūst par drošākām, pārliecinātām un aktīvākām sievietēm**

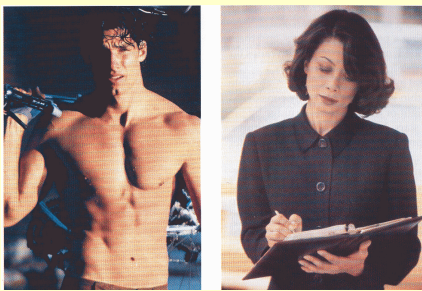

Koķetēšana

4. Sugai specifisku uztveres īpatnību izpēte.

Cilvēka izskata ietekme uz sociālās attiecības

- Sejas un ķermeņa pievilcība
- Augums
- Matu krāsa
- Frizūra, bards
- Vīriešu spalvains krūtis
- Sieviešu krūtis (izmērs, forma)

Matu krāsas efekts

Vīrieti ar gaišiem matiem uztver

- Par jaunāku
- Pozitīvu (ar labāku raksturu)
- Zemāka ranga nesēju.

Kādēļ mēs saozām dažādus aromātus?

Apkārtējās pasaules uztveršanai

Draudī – dūmi, indīgas vielas, ienaidnieka smaka

Pozitīva informācija – kur atrast ēdamo

Bioloģiskās informācijas uztveršanai

Bioloģiski signāli – lai atrastu partneri, atpazītu tuviniekus

5. Uzvedības evolūcijas rekonstrukcija agrās antopoģenēzes gaitā

- Pētījumi par pērtiķiem un pastiprinātā interese par dažādu etnisku grupu dzīvesveidu ļāva noformulēt ticamas hipotēzes par agrīno hominīdu etoloģisko un sociālo stāvokli.
- Cilvēkpērtiķu (*Pongidae*) uzvedības pētīšana spēj palīdzēt rekonstruēt agrīnus antopoģenēzes posmus. Svarīga nozīme ir jaunām zināšanām par dzīvnieku darbību ar priekšmetiem un rīkiem, sociālo attiecību veidošanos (socioģenēzei) un cilvēka runas rašanos (komunikācijai).

Paldies!

